

SZILY MARIANNA

Brassai Sámuel tudományos ismeretterjesztő tevékenysége a Vasárnapi Újságban

A Vasárnapi Újság az Erdélyi Híradó kolozsvári kiadvány melléklapjaként indult. Mindkét lap célja a nemzeti műveltség terjesztése és a hazafias érzések ápolása volt. A Vasárnapi Újság 1834. ápr. 6-án jelent meg először, a neves polihisztor, Brassai Sámuel szerkesztésében. 1844-től Brassai lapja önálló kiadványként jelent meg, amelynek a szerkesztő úgyszólván „mindenese” volt 15 évig. Az újság 1848. november 9-én jelent meg utoljára. Ekkor ugyanis Brassainak el kellett hagynia Kolozsvárt. A szerkesztő igen sokat tett az olvasók tájékoztatásáért, a műveltség minden területén. Különösen sok információt közölt a tudomány és a technika minden területéről, a földrajztól és a természetrajztól kezdve a csillagászatot át a fizikáig és a kémiáig. Nagy figyelmet szentelt a találmányoknak, nemcsak tudományos, hanem gazdasági szempontból is.

BRASSAI SÁMUEL (1. kép), a mindig polihisztorként emlegetett erdélyi gondolkodó munkásságát, rendkívül sokoldalú életművét sokan ismerik. Az általa szerkesztett magyar nyelvű néplapot, a Vasárnapi Újságot és az ebben megvalósuló ismeretterjesztő tevékenységét ellenben kevesen.

Azt minden bizonnyal leszögezhetjük, hogy Brassai Sámuel a korát jóval meghaladóan mindig helyesen ismerte fel a korszak aktuális, nagy kérdéseit és maradandót alkotott azok megvalósítása érdekében. Egy olyan korban élt és dolgozott, amely nemcsak Erdély, hanem Magyarország polgárosodása szempontjából is döntő volt. A reformkori művelődés többi harcosával együtt – többek között az analfabetizmussal, elmaradottsággal próbálta felvenni a harcot, a polgári gondolkodás kialakítását: elsősorban nevelés, művelődés útján. Ezek már az 1830-as évek Erdélyében is közügyé kezdtek válni és a társadalom minden rétegét érintették valamilyen módon.

Ekkoriban már Erdély legkiválóbb férfijai: született és szellemi arisztokratái is a hazafias közművelődés elősegítésén fáradoztak. Ebbe a sorba tökéletesen beleillett tevékenységével – a harmincévesen már öszülő fejű, de páratlan felkészültséggel – Brassai Sámuel, aki már írói múlttal rendelkezett, és értekezéseit sokan olvasták. Kolozsvárott ekkor kezdett el élénkülni a közszellem. A város ezidőben valóságos irodalmi központtá vált. Ez elsősorban BÖLÖNI FARKAS SÁNDORNAK¹ (2. kép) volt köszönhető, aki külföldről hazatérve, újabbnál újabb reformeszméivel szerzett tekintélyt Erdély értelmiségi köreiből. Ő alapította meg 1833-ban a kolozsvári Nemzeti Kaszinót és nagy feltűnést keltett az „*Utazás Észak-Amerikában*”² című könyve is, amelyet kézről-kézre adtak a kor nagy művei mellett. A kötet, amely a huszonhárom esztendő után újra összeült erdélyi országgyűlés megnyitásával csaknem egy időben jelent meg, valóságos szent könyvvé: a szabadság

¹ Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) a reformkor nemzedékének kiemelkedő képviselője, unitárius író, akit a magyar modern prózairodalom megteremtőjeként tartanak számon.

² Majd az útleírás tiltólistára került: VIII. fejezete tartalmazza az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat magyar fordítását.

bibliájává, családok és baráti társaságok mindennapos olvasmányává vált. Brassai sokat köszönhetett Bölöni Farkas Sándornak, hiszen ő volt igazi felfedezője. Később, mint a kaszinó jegyzője és lapjának szerkesztője, már ő maga rendelte meg azokat a külföldi lapokat, melyek szükségesek voltak ahhoz, hogy hazai híreken kívül megfelelő külföldi tudósításokkal is el tudja látni olvasóit. Egy idő múlva már nem csak a kolozsvári, hanem a magyarországi jelesebb férfiak is Brassaihoz fordultak, hogy bevezesse őket a kaszinóba. Így ismerkedett meg BARABÁS MIKLÓSSAL is, akinek Brassai első arcképét köszönhetjük (3. kép), viszonzásul azért, hogy a festőt tanította, majd 1847-ben PETŐFI SÁNDORT vezette be a városi társaságba. A kolozsvári kaszinó a szabadságharcot megelőző időkben, majd az 50-es években a nemzeti élet központja, a hazafias szellem ápolója volt. Tagjai tisztában voltak azzal, hogy az akkori politikai viszonyok között csakis társadalmi úton, az erők összevonásával lehet tenni a hazáért és a nemzetért.

A VASÁRNAPI ÚJSÁG INDULÁSA ÉS SZERKESZTÉSI KONCEPCIÓJA

MÉHES SÁMUEL³ 1831-ben vette át az *Erdélyi Híradó* szerkesztését KIS SZÁNTHÓI PETHE FERENC-től. Méhes kitűzött célja a nemzeti műveltség terjesztése volt, és a hazafias érzések ápolása érdekében még egy melléklappal támogatta meg a fő lapját: ez volt a *Vasárnapi Újság* (4. kép).

A *Vasárnapi Újság* 1834. április 6-án jelent meg először, majd hetente egyszer, minden vasárnap, tizenhat oldalon.⁴ Szerkesztésére a Kolozsvári Kaszinó – Bölöni Farkas Sándor javaslatára – Brassai Sámuelért kérte fel még 1833 szeptemberében a következő szavakkal: „...tudja azt is e Bízottság, hogy oly férfit szólít fel e Vállalatra, ki mindig a Hazát s közjot hordozva keblében, szent kötelességének tartandja oly pályára lépni fel, hol elméje, szép tulajdoninak s hazafi érzelmeinek egyik legszebb kötelességét, – a Nép művelődését, érzelme egész melegségével s elméje sok oldalú szüleményeivel, legszelesebben eszközölheti.”⁵ Brassai a buzdító felhívásra szerényen válaszolt: „...megfontolva azt, hogy éltem s annak minden iparkodása a honnyomé, hogy a kimútatott állás ponton csekély mécsesem világával másoknak még homályosabb gőzkörnyékben burkoltaknak setétjét valamennyiben oszlatthatom, és hogy a gyengéd kor miatt éretlen és fejletlen elméjük oktatásában szerzett tapasztalásom, a más környületek miatt parlagon maradt elmék művelésében vezérül szolgálhat, mindezek ösztönöznek a nevezett újság redactiojabeli részvételt elfogadni...”⁶

A választás kitűnőnek bizonyult, ugyanis Brassai roppant széles körű ismerete, a népnevelésben való tapasztalatai és gyakorlati érzéke, valamint nyelvismerete, megelőlegezték azt a kézenfekvő bizalmat, hogy majd sikerre viszi ezt a lapot. Az újság az *Erdélyi Híradó* mellékleteként 1844-ig jelent meg, majd különvált attól és azt követően Brassai maga vállalta a kiadását. Önálló előfizetési felhívást bocsátott ki, melyben hasznos ismeretek szerzésére buzdított, „hisz, amint állítja, az emberek szeretnek tudni.” A *'Hazai és Külföldi Tudósítások'*-ban közzétett hirdetésben a *Vasárnapi Újság* tartalmát a következőkben jelölte meg a szerkesztő: „Alapjába minden, aminek tudása az embert érdekelheti, tiszta és egyszerű és tanulatlantól is megérthető írás módjával elő fog adatni.”⁷

A *Vasárnapi Újság* cikkeiben többféle törekvés figyelhető meg. Boros György a Brassairól írt monográfiájában a következőképpen mutatta be ezt a szándékot: „Csak művelt nép alkot erős nemzetet. Aki ezt a népet testi és lelki jóléthez juttatja, a legjobb hazafi. Ez a nép testében, lelkében és nyelvében ép, de egyiknek sem veszi annyi hasznát a nemzet, amennyi értéke van. Aki Torockó mel-

³ Méhes Sámuel (1795–1852) a kolozsvári református kollégium professzora. Uo. 78.

⁴ A század első felének legolcsóbb hetilapja volt, az előfizetés egy évre 1 ft 36 kr. Bölöni Farkas Sándor tervei szerint egyelőre csak négy évre akarta a lapot megalapítani, hetente ezer példányban kinyomtatni. Ez évente kétezer forintba került, így a fenntartásra egyesülő tagoknak ezer forintot kellett évente összeadni.

⁵ Mikó Imre: Az utolsó erdélyi polihisztor, Bukarest, 1971. 31.

⁶ Uo. 32.

⁷ Fehér Katalin: Népfelvilágosító törekvések Magyarországon 1777-1849. Budapest, 2009. 102.

lett nőtt föl, jól tudja, hogy a vas semmit sem ér addig, amíg a durva, nehéz földkéreg alatt a sötétben rejtőzik. Ki kell hozni a világosságra és itt acéllá kell edzeni. Ezt az acélozó munkát 15 évig folytatta.”⁸ Az újság 1848. november 9-én jelent meg utoljára.⁹

Csaknem minden számban adott gazdasági útbaigazításokat az olvasóknak, tájékoztatta őket a politikai helyzetről, hirdette a reformkor haladó eszméit, népszerűsítette a korabeli tudomány és technika legújabb vívmányait, korszerű és használható mezőgazdasági tanácsokat és ismereteket nyújtott. Ízelítőt adott a kortárs irodalomból, pedagógiai és a felnőttek művelődését sürgető természettudományi, zenei, közgazdaságtani, nyelvészeti tárgyú cikkeket is közölt. Gyakran jelentek meg benne versek, elbeszélések, útleírások, egyáltalán nem tartalmazott képeket, csak néha találunk benne egy-egy cikkhez tartozó magyarázó rajzot vagy ábrázolást. A hasznos tanácsokon túl azonban nem hiányoztak a tudományok, a művelődés és a világ hírei sem a *Vasárnapi Újságból*. A cikkek témaköri változatossága nagyszerű példáját mutatja annak, hogyan kellett a köznépet a 19. században oktatni.

Az újság minden számával igazolta az alcímét: „Közhasznú ismeretek terjesztésére” – s ebben a tekintetben a szerkesztői szándék másfél évtizeden keresztül folyamatosan meg is valósult. FITZ JÓZSEF így méltatta Brassait az egyik könyvében: „Írói működése első éveiben, midőn lapszerkesztő volt, a *Vasárnapi Újságban* kiadta a jelszót, hogy a népnek művelődnie kell, mert a műveltség a gazdasági haladásnak alapja. Lapját ennek a gondolatnak szentelte.”¹⁰

A nemzeti élet vérkeringését Erdélyben és Magyarországon a 19. század közepén jól érzékelteti a *Vasárnapi Újság*, egyben bemutatva, hogy mik voltak a kor közérdeklődésre számot tartható és a közművelődés szempontjából fontos kérdések.

Az újság struktúrája, felépítése már az induláskor kialakult, és ez a későbbiekben sem változott jelentősen. A legtöbb cikket folytatásokban közölte, sokszor 2-3 számon keresztül, ez magyarázható a részletes leírás terjedelmével, valamint a szerkesztőnek azzal a nem titkolt szándékával, hogy felkeltse az érdeklődést az olvasóban, sarkallva őt a következő szám elolvasására.

Brassai Sámuel hallatlan munkabírását mutatja az a tény, hogy azt a nagyarányú népoktatást, amelyet az újságjában végzett, szinte egymaga tette hétről-hétre: az egyéni erővel és színnel írt cikkek legtöbbször a szerkesztő maga írta, többnyire névtelenül, vagy a nyugat-európai újságokból fordította, de szinte mindig kiegészítve azokat a saját megjegyzéseivel és magyarázataival.

Brassai volt egy személyben az írója, szerkesztője és korrektora, amint azt egyszer haragjában meg is jegyezte: „Írja Brassai Samu, szerkeszti Brassai Samu, corrigálja Brassai Samu, levelező Réz Samu.”¹¹

Az írások stílusa sokszor nehézkes volt, publikálóik arra törekedtek, hogy a nép számára érthetővé, „közönségesse” tegyék a tudományos fogalmakat. Ez pedig roppant nehéz feladat volt, hiszen tudományos, de még szépprózai nyelvünk is csak ekkor volt kialakulóban.¹²

⁸ Boros György: Dr. Brassai Sámuel élete, Kolozsvár, 1927. 78 p.

⁹ 1848 tavaszán a *Vasárnapi Újság* minden egyes számának címlapján a forradalmat éltető versidézetet találunk. A hírek érkezésével Brassai mintha naplót vezetne, folyamatosan tájékoztatta az olvasókat az újság lapjain. Az újság utolsó száma Kolozsvár meghódolása előtt jelent meg; Brassainak írásai és nézetei miatt el kell hagynia a várost, előbb Pestre, majd Debrecenbe megy és beáll nemzetőrnek Bem csapatába.

¹⁰ Somai József: Brassai Sámuel. In: Hivatás és tudomány. Kolozsvár, 2009, 56.

¹¹ Fitz József: Brassai Sámuel monográfia, 1911, 178.

¹² *Vasárnapi Újság* 1835. 72. szám. Sok fogalomnak, technikai felfedezésnek nem volt még pontos magyar megfelelője sem. „A' égi háborúban főként munkás egy bizonyos erő, vagy is inkább finom tűz nemü anyag, melyet diákosan elektricitásnak neveznek. Ez magyar szájnak egy kissé bajosan kimondható szó; de mivel a' dolgot magát nem magyar fedezte-fel, nincs eredeti magyar szavunk rá.”

A TUDOMÁNY ÉS TECHNIKA NÉPSZERŰSÍTÉSE

A természettudomány számos ága föllelhető volt az újság lapjain: földrajzi, biológiai, kémiai, fizikai, csillagászati tárgyú cikkek, – ezek a szerkesztőnek kedvenc témái, az olvasóknak kedvelt olvasmányai voltak. Sok dolgozat jelent meg a fűvészetéről is, ezek mindegyikében érződik Brassai botanikus szenvedélye (5. kép).

A *természetföldrajzi témájú* írások különösen az első évfolyamokra jellemzők. Brassai különösen törekedett a nagyvilág megismertetésére, sorra feltárva az országokat és népeket az olvasók előtt: „Muszka ország” (= Oroszország), Ausztria, Franciaország, Anglia, Portugália, „Szerecsen gyarmat” (= Libéria), Spanyolország, Egyiptom, Hollandia, Belgium, Svédország és Norvégia, Törökország – mindegyikük földrajzi elhelyezkedésének, gazdasági és társadalmi berendezkedésének leírásával. Tárgyalta „az albán népet”, Kínát, az „Egyesült Státuszokat” (= a későbbi Amerikai Egyesült Államok). Különösen figyelemre méltó, hogy egy alkalommal összehasonlító táblázatban mutatta be az „Európai országok erejét”¹³ (6. kép), amelyben leírta azok államformáját, pontos számadatokkal adott tájékoztatást a területükről, a vallási megoszlásokról, a lakosok számáról, az országok jövedelméről, adósságáról és a törlesztendő kamatokról, szárazföldi katonai erejükről és a tengeri flottákról. Brassai sokoldalúságát mutatja, hogy mindezek mellett az országok ismertetését számtalanszor kiegészítette az ott élő állat- és növényvilág feltárásával. Különös előszeretettel írt a ritka és egzotikus fajokról (láma, szakállas keselyű, strucc, elefánt, krokodil, víziló, pingvin, „ezüst [= jeges]medve”, lajhár). Ez a minden tekintetben tudományos és tudatos tájékoztatás a főleg természettudományos érdeklődésű olvasóközönség kíváncsiságát elégítette ki, s a kor divatját szolgálta sok írás a távoli, egzotikus világokról. Brassai tájékoztató szándéka azonban ebben is több szálon futott, mivel az ország határain túlra akkor már sokféle okból és egyre többen utaztak (kereskedők, mesterlegények, diákok), akik számára természetesen nagyon fontos volt, hogy már előre valamennyire megismerjék az adott országot, ahova tartottak. Rajtuk kívül a reformkor idején nemegyszer fiatal arisztokraták is vállalkoztak hosszabb utazásokra. Azok számára pedig, akiknek mindezek a lehetőségek nem adattak meg, valamelyest feltárult a Föld hihetetlenül gazdag kultúrája a *Vasárnapi Újság* révén. Az egyik afrikai népről szóló írása esetében nagy valószínűséggel állítható, hogy ezzel Brassai célja *folklorisztikai* indíttatású is volt, itt ui. nem csak egy különösnek számító népet mutatott be, hanem egyúttal annak hiedelemvilágáról írva általában a babonák kérdését is szóba lehetett hozni.¹⁴ A legkülönfélébb babonás tévhitek és félelmek elosztatásával egyébként a *meteorológiai és csillagászati* cikkekben is foglalkozott, felhíva a figyelmet arra, hogy azokat nem a kolera, az éhhalál, a járványok postásainak kell tekinteni, amint az korábban a népi gondolkodásban előfordult. Brassai ismertette a napkelte és napnyugta törvényeit, a nap- és holdfogyatkozás okát és lefolyását, valamint azok hatásait. (7. kép) Külön elmagyarázta az olvasóknak, hogy valójában mi az időjárás, mi befolyásolja azt, és hogy mennyire lehet hinni az előrejelzéseknek.¹⁵ Részletesen írt az „égi háborúról” (= villámlás), az égitestről („üstökös köztük az ország-szerte csillag”¹⁶), a „planétákról” (= bolygók), az akkor előforduló természeti tünetenyekről, a nagy érdeklődést kiváltó, akkoriban megjelent *Halley-üstökös*ről.¹⁷ Az utóbbi írásából megtudható

¹³ Vasárnapi Újság 1838. 203. szám

¹⁴ Vasárnapi Újság 1834. 4-5. szám „Az ásántik és azoknak babonái” c.

¹⁵ Vasárnapi Újság 1835. 40. szám. „Az időjárásról” c.: „Az időjárást hordozó okoknak és körülállásoknak ezen nagy különbségénél és bizonytalanságánál fogva könnyű át látni, hogy az emberek minden igyekezetek mellett e' mai napig is az időjárásnak változásait csak egy helyre nézve is némü bizonyossággal előre meg nem mondhatják....A Pesten nyomtatott kalendárium például, ha Pestre nézve igazat mondana is (felteszem, de nem engedem-meg), hogy mondhasson igazat Máramarosnak, vagy éppen Erdélyben Háromszéknek, melyeknek egészen más fekvések és természetek van?!”

¹⁶ Vasárnapi Újság 1835. 67. szám

¹⁷ Vasárnapi Újság 1843. 466-467. szám. „Üstökösök” c.

volt az üstökös sebessége, annak részei, jövődő visszatérése – mindez pontos számadatokkal alátámasztva. Az újság olvasói értesülhettek továbbá arról is, hogy miért vannak földrengések, mik azoknak az előjelei, amihez számos példát idézett a világból.¹⁸ Mindezek mellett *kémiai, fizikai* tárgyú tanításai is sok számban találkozhatunk. A természettudományok fejlődésének és a természeti törvények vizsgálatának Brassai igen nagy jelentőséget tulajdonított. Ösztönös vágy vezérelte a fizikai kísérletezés felé, így érthető, hogy mint filozófus miért fordult az egzakt tudományok felé és keresett igazolást gondolatainak és logikájának. Csak néhány kiragadott példa az ebben a témában íródott cikkekből: „A' gőz és annak minéműségei”¹⁹, „A' savak”²⁰, „A' melegség és tűz”²¹ Az angol fizikusok és kémikusok munkáit szerette volna megismertetni a hazai olvasókkal. A cikkek sorba rendezése is tudatos volt nála. Ha nyomon követjük az újság soronkövetkező számait, világossá válik, hogy egy-egy témáról szóló írásaival mindig előkészítette a következőt, tudatosan építette fel a tájékoztatást; az „*Etnai körutazás*” és a Vezúvról írt cikkek ui. nem lettek volna érthetőek az említett előzmények nélkül. Így vált a tűzhányók működése, a földben lejátszódó folyamatok az olvasók számára immár érthetővé, egyúttal a földrajzi tájékoztatás is kiegészült.

A nyugat-európai *találmányok* láthatóan lenyűgözték Brassait, mégpedig nemcsak tudományos, hanem gazdasági szempontból egyaránt. „A' nutt méhkasai”²² címmel egy angol méhes gazda találmányát mutatta be²³, az „*Embert kiméllő gépely*”²⁴ címmel pedig egy szőlőprés feltalálását, ezúttal a cikkekhez rendhagyó módon szerkezeti rajzokat is közölt (8. kép), azokhoz fűzött pontos leírással, magyarázattal és útmutatással. Folyamatosan sarkallta a gazdákat az újdonságok iránti vállalkozó kedvre, a modernitás elleni félelem leküzdésére, sokszor az új dolgokkal való pénzügyi nyereség lehetőségével. Hihetetlen precizitással több számot szentelt egy francia találmánynak: „*Mosás gőzzel*” – „*Gőzmosás*”²⁵ címmel, amely tulajdonképpen a mosógép elődjének tekinthető (9. kép). Tájékoztatta az olvasókat a gőzös fűrész-, henger-, és gőzmalomról, az első léghajóról és gőzmozdonyról.

A tudomány-technika kérdésében Brassai felfogása szervesen illeszkedett a 19. századi műszaki fejlődésbe. Élete és működése egybeesett azzal az időszakkal, amelyben az ország műszakilag igencsak nagy változásokon ment keresztül. Ebből az egész évszázadot átívelő gazdag életből, hét évtizedet nemzetének és a magyar közélet szolgálatának szentelt. Ez a szolgálat kiterjedt a tudományok szinte minden ágára és ennek tükröződését láthatjuk a 15 éven keresztül folyamatosan megjelenő Vasárnapi Újságban.

Ismeretterjesztő tevékenységének kiemelkedő jelentősége abban állt, hogy a szellemi erjedés és ébresztés mellett a társadalom széles, a nemesi gondolkodásban helyet nem kapó közönsége és rétege művelését tűzte ki céljául.²⁶

¹⁸ Vasárnapi Újság 1835. 59. szám „*Karakászi földrengés*”, egyéb földrengésekről más számokban is olvashatunk: Vasárnapi Újság 1837. 183-186. szám.

¹⁹ Vasárnapi Újság 1834. 7, 8, 9. szám.

²⁰ Vasárnapi Újság 1834. 17. szám.

²¹ Vasárnapi Újság 1835. 42-43. szám.

²² Vasárnapi Újság 1835. 74-75. szám.

²³ Kifejezetten sokat foglalkozott a méhészet kérdésével, főleg gazdasági szempontból. Számos évfolyam több számában olvashatók ezek az írások.

²⁴ Vasárnapi Újság 1835. 87. szám.

²⁵ Vasárnapi Újság 1840. 307-310. szám. Megkönnyítette az emberi munkát, sokkal hatékonyabb volt, kevesebb szappan és lúg kellett hozzá, és a ruha sem ment tönkre olyan hamar. Brassai leleményességét és gyakorlatiasságát bizonyította, hogy egy másik felhasználási lehetőségre is felhívta a figyelmet: a mosáson kívül nagy mennyiségben lehetett az állatoknak adandó takarmányt is átgőzölni benne!

²⁶ „*Erős akaratának rugója: a magyar művelődést hosszú aléltága után új életre ébreszteni, a magyar szellemet gazdaságban, erkölcsben, tudományban, művészetben, vallásban, országlásba, nyügeitől megszabadítva, önmagára és az emberiségre külön erőforrássá tenni.*” Concha Győző: Brassai Sámuel emlékezete. Budapest. 1904. 35. p.

Nyelvtudásával, nyitott elméjével, önzetlenségével megfelelő formába öntve közvetítette a társadalom említett rétegei számára azokat a felfedezéseket, eredményeket, amelyeket Európa fejlettebb részein már jó ideje használtak, gyakoroltak. Nem véletlen tehát, hogy Erdélyben a 19. század egyik legnagyobb szellemi óriását tisztelik személyében és a magyar nemzeti közművelődés meghatározó egyéniségeként tartják számon. Munkássága döntő hozzájárulás lett ahhoz, hogy a századfordulóra európai műveltségű polgárság alakult ki Erdélyben, mely azután a magyar politikai és szellemi életnek meghatározó személyeit sorakoztatta fel.

IRODALOM:

- Boros György (1927): Dr. Brassai Sámuel élete. Minerva Irodalmi és nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Kolozsvár.
- Brassai Sámuel emlékezete: tanulmányok a száz éve elhunyt sokoldalú erdélyi tudós munkásságáról (1997). *Gazda István* (szerk.): Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest.
- Concha Győző (1904): Brassai Sámuel emlékezete, Felolvastatott a Magyar Tud. Akadémia 1899. május 7-iki közgyűlésén. Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest.
- Erdély története 1830-tól napjainkig (1986). *Szász Zoltán* (szerk.): Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- Fehér Katalin (2002): Az erdélyi magyar nevelés évszázadai. Educatio Kiadó, Kolozsvár.
- Fehér Katalin (2005): Sajtó és nevelés Magyarországon 1777-1849. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Fehér Katalin (2006): „Neveljünk polgárokat!” Nyilvánosság és nevelés a reformkorban. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Fehér Katalin (2009): Népfelvilágosító törekvések Magyarországon 1777-1849. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest.
- Fitz József (1911): Brassai Sámuel monográfia. Németh József Könyvkereskedése, Budapest.
- Gál Kelemen (1926): Brassai. Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Kolozsvár.
- A magyar sajtó története 1705-1848, I. köt. (1979): *Szabolcsi Miklós* (főszerk.), *Kókay György* (szerk.). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mikó Imre (1971): Az utolsó erdélyi polihisztor: Száz dokumentum és történet Brassai Sámuelről. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Muzsnai Ürmössy Lajos (1907): Erdély irányadó lapja (az 1830-40-s években) I-II. Stief Jenő és tsa papírosáruháának könyvnyomdája, Kolozsvár.
- Somai József (2009): Brassai Sámuel. In: Hivatás és tudomány, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei. Kolozsvár.
- Ugrin Aranka (1975): Közhasznú ismereteket terjesztő hetilapok a reformkorban. In: Magyar Könyvszemle 91. No. 2. 137–153.
- Vasárnapi Újság: Közhasznú ismeretek terjesztésére. Brassai Sámuel (szerk.), Erdélyi Híradó, Kolozsvár 1834-1848. számai.

A szerző címe:

Szily Marianna

Magyar Nemzeti Múzeum

e-mail: szilymarianna@gmail.com